Tomasz Duda, tomasz.duda@usz.edu.pl
Katedra Turystyki i Rekreacji, Uniwersytet Szczeciński

Szlak dziedzictwa kulturowego jako produkt identyfikujący tożsamość i stymulujący dywersyfikację turystyki w regionie – na przykładzie budowanego Szlaku Gryfitów (Pomorze Zachodnie)

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, szlaki dziedzictwa, przestrzeń turystyczna, Pomorze Zachodnie

Abstrakt:

Tematyczne szlaki kulturowe od wielu lat stanowią nierozłączny element przestrzeni turystycznej i krajobrazu kulturowego Polski i Europy. Stanowią one nie tylko zorganizowaną formę ochrony dziedzictwa, ale również kształtują świadomość regionalną oraz zwiększają znaczenie i atrakcyjność obszaru w kontekście ruchu turystycznego. Ich funkcjonowanie w przestrzeni publicznej postrzegane jest często jako przejaw dojrzałości społecznej i administracyjnej w kształtowaniu wizerunku regionu.

Przestrzeń turystyczna Pomorza Zachodniego delimitowana jest w największym stopniu przez walory przyrodnicze regionu oraz bezpośredni dostęp do pojezierzy i wybrzeży Morza Bałtyckiego. Od kilku lat prowadzone są jednak prace i podejmowane działania zmierzające do aktywizacji regionu na rzecz przywracania własnej tożsamości i budowania wizerunku bazującego na historycznym i kulturowym dziedzictwie. Doskonałym przykładem takich działań jest powstanie szlaku tematycznego bazującego na wielowiekowej odrębności Pomorza i jego świetności pod rządami książąt z dynastii Gryfitów. Szlak ma szansę stać się sztandarowym produktem przyczyniającym się nie tylko do umocnienia poczucia tożsamości regionalnej, ale przede wszystkim do rozwoju całorocznej przestrzeni turystycznej, niezależnej od zmasowanego ruchu ukierunkowanego na wypoczynek w rejonie pojezierzy i wybrzeża Bałtyku.

Wprowadzenie

Tematyczne szlaki kulturowe od wielu lat stanowią nierozłączny element przestrzeni turystycznej i krajobrazu kulturowego Polski i Europy [m.in. Puczkó, Ratz 2007, s. 134-135; Mikos von Rohrscheidt 2010, s. 16-18; 2012, s. 97; Parzonko 2010, s. 45-46; Uglis 2010, s. 287-288; Gaweł 2011, s. 45; Kobyliński 2011, s. 22-23]. Stanowią one nie tylko zorganizowaną formę ochrony dziedzictwa, ale również kształtują świadomość regionalną oraz zwiększają znaczenie i atrakcyjność obszaru w kontekście ruchu turystycznego. Ich funkcjonowanie w przestrzeni publicznej postrzegane jest często jako przejaw dojrzałości społecznej i administracyjnej w kształtowaniu wizerunku regionu. W dużym stopniu uwidacznia się to m.in. w działaniach zmierzających do rozwoju turystyki kulturowej w regionie jako wiodącej lub alternatywnej formy edukacji regionalnej, skierowanej zarówno do mieszkańców, jak i przyjezdnych turystów. Ochrona dziedzictwa, szlaki kulturowe i tematyczne wydarzenia kulturalno-historyczne pojawiają się zatem w wielu regionalnych dokumentach strategicznych i planistycznych związanych z kształtowaniem ruchu turystycznego i przestrzeni turystycznej [za: Gaweł 2011, s. 45-65].

Przedmiotem analiz niniejszego opracowania jest turystyka dziedzictwa, która w literaturze tematu, tak polskiej jak i zagranicznej, coraz częściej opisywana jest jako odrębna forma podróży motywowanych kulturowo [m.in.: Czajkowski 2017, s.134; Gaweł 2017, s. 57-58; Owsianowska, Banaszkiewicz 2015, s. 13-15; Ngamsomsuke i in. 2011,

s. 516-517;]. Związana jest ona z miejscami lub tematami postrzeganymi jako elementy dziedzictwa kulturowego (lokalnego, regionalnego lub ponadregionalnego), z którymi odwiedzający identyfikują się, lub (i) chcą poznać oraz zachować dla przyszłych pokoleń. Jak zauważa Wartecki [2010, s. 84] to właśnie dziedzictwo pobudza chęć podróżowania, co przekłada się na rozwój turystyki kulturowej. Wielu badaczy wskazuje jednak na wielopłaszczyznowy i trudny do zdefiniowania charakter samego pojęcia dziedzictwa [m.in. Lipińska 2011, s. 15]. Nie każdy bowiem przejaw historii regionu nazywać będziemy dziedzictwem, a nie każdy rodzaj turystyki kulturowej – turystyką dziedzictwa kulturowego. Jak wskazuje m.in. Czajkowski [2017, s. 136] spora grupa badaczy przychyla się do stwierdzenia, iż dziedzictwo jest postrzegane indywidualnie, a określenie czym jest stanowi osobistą, autonomiczną decyzję. Owsianowska i Banaszkiewicz [2015, s.8] dodają, że dziedzictwo jest zawsze czyjeś, jest spuścizną artefaktów materialnych i niematerialnych należących do konkretnej grupy społecznej i przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Są jednak sytuacje (jak opisywana w niniejszej publikacji sytuacja Pomorza Zachodniego), kiedy dziedzictwo zostało przejęte przez społeczność do tej pory z nim się nie utożsamiające (tzw. dziedzictwo bez dziedzica). Budowanie własnej tożsamości w takim przypadku odbywa się w oparciu o istniejące (zachowane) elementy krajobrazu kulturowego miejsca. Autor publikacji zgadza się zatem ze stwierdzeniem Gawła [2011, s.21], że „za dziedzictwo uważa się to, co określa naszą tożsamość i buduje naszą kulturę (…)", i to niezależnie od pierwotnej własności i przynależności do grupy społeczno-kulturowej. Pojęcie dziedzictwa kulturowego jest jednak bardzo złożone, a wielokrotne próby usystematyzowania terminologicznego zjawiska nie wskazały do tej pory jednoznacznych definicji omawianych pojęć.

Regionalna turystyka kulturowa oparta na zasobach lokalnego dziedzictwa oraz atrakcyjności krajobrazu w dużej mierze przekłada się na gospodarkę i atrakcyjność ekonomiczną regionu. Kultura i elementy dziedzictwa (historycznego i przyrodniczego) w regionie pozostają często jedynymi enklawami autentyzmu, przyczyniającymi się do budowania jego wizerunku i zachowania własnej tożsamości. W ich identyfikacji, a następnie kształtowaniu i ochronie, szczególną rolę odgrywają lokalne i regionalne władze, do których należy m.in. zarządzanie dziedzictwem kulturowym [Wojciechowska 2003, s. 155; Głąbiński 2008, s. 12-15; Szczepanowski 2015, s. 44-45].

Od kilku lat budowaniem swojej niepowtarzalnej marki, jako regionu atrakcyjnego pod względem turystyczno-kulturowym, zajmują się samorządy i organizacje pozarządowe województwa zachodniopomorskiego. Przestrzeń turystyczna Pomorza Zachodniego delimitowana jest w największym stopniu przez walory przyrodnicze regionu oraz bezpośredni dostęp do pojezierzy i wybrzeży Morza Bałtyckiego. Prowadzone są jednak prace i podejmowane działania zmierzające do aktywizacji regionu na rzecz przywracania własnej tożsamości (zatraconej głównie w wyniku skomplikowanej historii) i budowania wizerunku bazującego na historycznym i kulturowym dziedzictwie. Doskonałym przykładem takich działań jest powstanie szlaku tematycznego bazującego na wielowiekowej odrębności Pomorza i jego świetności pod rządami książąt z dynastii Gryfitów. Tworzony szlak ma szansę stać się sztandarowym produktem przyczyniającym się nie tylko do umocnienia poczucia tożsamości regionalnej, ale przede wszystkim do rozwoju całorocznej przestrzeni turystycznej, niezależnej od zmasowanego ruchu ukierunkowanego na wypoczynek w rejonie pojezierzy i wybrzeża Bałtyku.

Cel i metodyka pracy

Głównym celem niniejszego opracowania jest przedstawienie projektu i stanu zaawansowania wdrażania nowego produktu turystyki kulturowej Polski północnej, jakim jest Szlak Gryfitów. To całkowicie nowy tematyczny system turystyczny, mający łączyć miejsca związane z jedną z najdłużej panujących dynastii książęcych w Europie – dynastii Gryfitów,

rządzącej około pięćset lat na terenie Księstwa Pomorskiego. Artykuł z założenia autora nie ma być jednak jedynie opracowaniem o charakterze informacyjnym, ale powinien stać się również przyczynkiem podbudowy naukowej budowanego szlaku i jego merytorycznym uzasadnieniem (głównie w kontekście rozwoju przestrzeni turystycznej regionu). O ile istnieją w literaturze naukowej opracowania dotyczące dziedzictwa Gryfitów na Pomorzu (w większości historyczne), o tyle nie została dotychczas podjęta próba oceny jego potencjału turystycznego oraz uwarunkowań rozwoju szlaku jako nowego produktu turystyki kulturowej. Publikacja realizuje zatem trzy główne cele:

a) systematyczno-inwentaryzacyjny, polegający na wskazaniu i logicznym zestawieniu miejsc i obiektów związanych z tematyką szlaku (głównie na terenie Pomorza Zachodniego, ale również na obszarach sąsiednich województw oraz Niemiec, Szwecji i Danii);
b) poznawczy, realizujący zadania edukacji regionalnej i wskazujący na znaczenie szlaku w kształtowaniu tożsamości regionu Pomorza;
c) badawczy, zakładający ustalenie zmian w postrzeganiu regionu uwzględniających pojawianie się w przestrzeni nowych produktów turystyki kulturowej, jak również wskazanie potrzeby dywersyfikacji ruchu turystycznego, związanej z silną sezonowością, funkcjonującą w przestrzeni turystycznej Pomorza Zachodniego, a mającą niemały wpływ na gospodarkę turystyczną regionu.

Wymienione powyżej cele zrealizowane zostały za pomocą kilku empirycznych metod badawczych, jak:

- sondażu wśród potencjalnych użytkowników szlaku (kwestionariusz ankietowy skierowany do turystów i mieszkańców regionu, w którym wskazywali oni potrzebę stworzenia Szlaku Gryfitów, jako identyfikującego pod względem historyczno-kulturowym Pomorze Zachodnie),
- wywiadów bezpośrednich (przeprowadzonych wśród organizatorów szlaku i ekspertów związanych z tematyką szlaku),
- analizy potencjału nowego produktu turystycznego w regionie i jego wpływu na kształtowanie się przestrzeni turystycznej regionu (bazującej na dokonanej wcześniej przez autora analizy potencjału turystyczno-kulturowego połączonej z waloryzacją obiektów – opracowanej przez Mikosa von Rohrscheidta [2010, s. 69-174]).

Szlaki dziedzictwa kulturowego w przestrzeni turystycznej regionu

Tematyczne szlaki kulturowe na stałe zagościły w przestrzeni turystycznej, niezależnie od szerokości geograficznej, kultury czy języka. Są widocznym odzwierciedleniem nie tylko tendencji czy mody we współczesnym ruchu turystycznym i działaniach promocyjnych regionów, ale przede wszystkim akceptacji własnej tożsamości, tradycji i dziedzictwa, jak również potrzeby jego ochrony.

Ze względu na odrębną tematykę tej grupy szlaków w stosunku do pozostałych systemów turystycznych oraz ich unikatową specyfikę, charakteryzują się one rozwiniętym potencjałem bazującym na materialnym i duchowym dziedzictwie kulturowym regionu. Bardzo często zarówno tematyka szlaku, jak i obecność atrakcji z nią związanych odpowiadają kilku formom współczesnej turystyki kulturowej (np. Droga Świętego Jakuba zaspokaja potrzeby turystyki religijnej, historycznej, a nawet turystyki wydarzeń[1] czy kulinarnej – [Duda, Trocińska 2015, s. 291]). Trudno zatem jednoznacznie zdefiniować

[1] Autor sugeruje zastosowanie określenia „turystyka wydarzeń" w zastępstwie angielskojęzycznego zapożyczenia „turystyki eventowej". Takiego zabiegu dokonano świadomie, po wielu konsultacjach z użytkownikami szlaków turystycznych i różnorodnych wydarzeń kulturowo-turystycznych, którzy wskazywali na potrzebę zastąpienia angielsko brzmiącej nazwy określeniem bliższym nam językowo.

pojęcie szlaku kulturowego, a bogata literatura teoretyczna (polska i światowa) odnosząca się do tego zjawiska zdaje się tylko potwierdzać istnienie tego problemu w kręgu badaczy tematu.

Niezależnie od polemiki i licznych propozycji określenia istoty dziedzictwa i zjawisk społecznych z nim związanych (które nie stanowią przedmiotu rozważań niniejszej publikacji), autor zdecydował się na używanie pojęcia 'szlak dziedzictwa kulturowego' rozumianego jako szlak turystyczny bazujący na zespole miejsc i tematów, które w sposób autentyczny przedstawiają historię oraz wartości kulturowe regionu i stanowią elementy regionalnego dziedzictwa kulturowego. Warto jednak zaznaczyć, że ten typ turystyki, ze względu na motywację podróżujących, przejawiać się może w dwojaki sposób – jako podróż do miejsc postrzeganych i uznanych za własne dziedzictwo kulturowe turysty (głównie w celu wzmocnienia poczucia tożsamości z regionem), jak również podróż do miejsc obcego dziedzictwa (w celach poznawczych lub porównawczych). Na potrzebę odrębnej analizy tego typu systemów wskazują m.in. prace Mikosa v. Rohrscheidta [2008, ss. 53-65], Gawła [2011, s. 30-35; 2017, s. 57], czy za granicą, Rosenfelda [2008, ss. 3-5].

Tematyczne szlaki dziedzictwa kulturowego są istotnym produktem turystyki regionalnej, często przyczyniającym się do wzrostu zainteresowania regionem, co bezpośrednio przekłada się na jego gospodarkę i sytuację ekonomiczną. Warto pamiętać również o wartości dodanych, które towarzyszą niemal każdemu produktowi turystyki kulturowej, jakimi są korzyści pozaekonomiczne, związane m.in. ze wzmacnianiem tożsamości lokalnych społeczności, poczuciem dumy z własnego (lub odziedziczonego) dziedzictwa oraz zaangażowaniem emocjonalnym w jego ochronę i kształtowanie.

Na obszarze całej Europy funkcjonuje obecnie silnie rozbudowana sieć tras wytyczonych w oparciu o bogate dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Część z nich posiada wymiar międzynarodowy, ponadregionalny, a ich znaczenie i zaangażowanie w kształtowanie europejskiej tożsamości zostały docenione przez wiele międzynarodowych organizacji (m.in. ONZ, Rada Europy) i wpisane na prestiżowe listy UNESCO czy Europejskich Szlaków Kulturowych [Orzechowska-Kowalska 2014, s. 113-114]. Zasadniczą część przestrzeni turystycznej Europy tworzą szlaki o znaczeniu regionalnym i ponadlokalnym, które podejmują nowe, często oryginalne tematy silnie korespondujące z budowaniem regionalnej świadomości spuścizny kulturowej. Warto podkreślić, że ogromnym ich atutem jest ich silne zróżnicowanie tematyczne – od elementów historycznych, biograficznych poprzez militarne, muzyczne, filmowe, literackie, religijne aż po obiekty kultury wysokiej i elitarnej [m.in. Jędrysiak 2008, s. 45-102; Mikos von Rohrscheidt 2008, s. 66-197; Buczkowska, Mikos von Rohrscheidt 2009, s. 41-460]. Podobnie więc, jak w przypadku klasyfikacji Europejskich Szlaków Kulturowych Rady Europy [Orzechowska-Kowalska 2003, s. 114], regionalne systemy budowane są w oparciu o trzy główne kategorie:

1. ludzie i ich biografie – związane ze znaczącymi dla regionu postaciami, ich życiem, miejscem urodzenia i wkładem w dorobek kulturowy regionu i poza jego granicami, np. Szlak Salvadora Dali w Katalonii, Szlak Fryderyka Chopina na Mazowszu, Szlak Ludwika Zamenhofa w Białymstoku itp. Do tego typu szlaków zaliczyć można również szlaki poświęcone większej grupie osób, np. dawnych dynastii rządzących (np. Szlak Książąt Mazowieckich) lub dawnych mieszkańców regionu (np. szlak – Kamienice i ich mieszkańcy w Szczecinie);
2. migracje – związane ze zjawiskiem wędrówki i jednocześnie transmisji kulturowej pomiędzy regionami, np. regionalne etapy i odgałęzienia Drogi Świętego Jakuba lub Drogi Świętego Olafa w Skandynawii, Szlak Bursztynowy, Szlak Papieski w Małopolsce (szlaki papieskie, jako szlaki wędrówek pieszych, kajakowych czy rowerowych związanych z wędrówkami Karola Wojtyły jako biskupa czy kardynała), itp.;

3. osiągnięcia i prądy cywilizacyjne w zakresie filozofii, religii, sztuki, handlu, nauki i techniki – eksponujące znaczenie postępu cywilizacyjnego i kulturowego w budowaniu wizerunku regionu, np. Szlak Zabytków Techniki na Śląsku, Szlak Ropy Naftowej na Podkarpaciu, Szlak Gotyku Ceglanego na Pomorzu, Małopolski Szlak Owocowy, Szlak Sakralnej Sztuki Barokowej im. Michaela Willmanna, Szlak Architektury Drewnianej (Podkarpacie, Małopolska), Lubuski Szlak Wina i Miodu itp.;

Funkcjonowanie tematycznych szlaków kulturowych w przestrzeni geograficznej i turystycznej regionu z pewnością świadczy o dojrzałości przestrzeni i jej funkcjonalnym ukształtowaniu. Jak zauważył m.in. [Włodarczyk 2011, s. 60], obiekty dziedzictwa kulturowego, obok przyrodniczych i infrastruktury stanowią integralny element składowy przestrzeni turystycznej, rozumianej jako część ogólnie rozumianej przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego [Włodarczyk 2009, s. 31]. Ich obecność wymaga jednak nie tylko dokładnej identyfikacji przestrzeni na podstawie różnorodnych przesłanek, oznaczających funkcje, jakie są realizowane w niej przez działalność turystyczną, ale również precyzyjnego określenia wiodącego tematu i przedmiotu penetracji turystycznej[2]. Szlaki dziedzictwa kulturowego poszerzają zatem znaczenie i podnoszą „wartość" przestrzeni turystycznej regionu, przyczyniając się do jej częściowej konkurencyjności [Kowalczyk 2008, s. 41-43; Mikos von Rohrscheidt 2009, s. 72-74] i zmian w jej postrzeganiu przez turystów. Rozwój tematycznych szlaków kulturowo-turystycznych jest ponadto oznaką postępującej transformacji z turystyki konsumpcyjnej na rzecz turystyki uczestniczącej, gdzie jakość i różnorodność dziedzictwa kulturowego i krajobrazów stanowi wspólny zasób i podnosi atrakcyjność miejsc mniej znanych. Biorąc pod uwagę wszystkie wymienione powyżej czynniki kształtujące przestrzeń turystyki kulturowej regionu, tematyczne szlaki dziedzictwa pełnią w niej wiele funkcji, z których do najważniejszych należą:

a) *funkcja integracyjna* – polegająca na zdefiniowaniu regionalnej przestrzeni turystycznej jako obszaru atrakcyjnego ze względu na tematykę szlaku oraz skupieniu działań i zainteresowania lokalnych społeczności na rzecz wspierania i kształtowania szlaku jako produktu i ochrony własnego dziedzictwa;
b) *funkcja kreatywna* – polegająca na kształtowaniu przestrzeni penetracji turystycznej regionu, kreowaniu możliwości rozbudowy infrastruktury i systemów informacyjno-promocyjnych, jak również całych pakietów oferty turystycznej umożliwiających narracyjne doświadczanie nie tylko poszczególnych elementów szlaku, ale również jego całości;
c) *funkcja społeczna* – przejawiająca się wzrostem zainteresowania regionalną historią, krajobrazem, przyrodą, kulturą czy tradycjami wśród mieszkańców regionu, co przekłada się na identyfikację własnej tożsamości i zwiększenie świadomości odrębności regionalnej, poczucia dumy oraz potrzeby chronienia i odpowiedniego kształtowania posiadanego dziedzictwa;
d) *funkcja historyczna* – funkcjonowanie szlaku w przestrzeni geograficznej regionu pozwala na utrwalanie i ochronę własnego dziedzictwa historycznego. Bardzo często przyczynia się do wyeksponowania ważnych dla regionu wydarzeń, postaci czy też okresów w dziejach, wcześniej niedocenianych lub też zapomnianych;
e) *funkcja edukacyjna* – polegająca na kreowaniu narracyjnej formy użytkowania szlaku, wykorzystującej potencjał wszystkich obiektów na nim się znajdujących do celów dydaktycznych. Tematyczny szlak dziedzictwa powinien w sposób spójny i wielowarstwowy (dostępny dla różnego rodzaju odbiorcy) prowadzić

[2] Autor przyjmuje, że obecność realnych tematycznych szlaków kulturowych (w tym szlaków dziedzictwa) w dużej mierze determinuje funkcje przestrzeni, określanej przez Liszewskiego [2009, s. 89] jako przestrzeni penetracji turystycznej (w odróżnieniu od przestrzeni eksploracji, asymilacji czy kolonizacji). Armin Mikos von Rohrscheidt [2010, s. 18] nazywa nawet tego typu szlaki linearnymi systemami penetracji turystycznej.

opowieść zgodnie z jego tematyką, przenosząc niejako użytkownika od jednego obiektu do kolejnego i prezentując zawarte w nich wartości edukacyjne; regionalizm tematycznego szlaku kulturowego wyznaczają bardzo często programy edukacyjne ukierunkowane na poznanie charakterystycznych dla regionu walorów kultury wysokiej lub popularnej;

f) *funkcja ekonomiczna* – szlaki dziedzictwa kulturowego powinny być budowane i kształtowane również w kontekście nowego produktu turystycznego, oczywiście we współpracy nie tylko z regionalnymi samorządami, ale również z wieloma podmiotami gospodarczymi i mikro-przedsiębiorcami w celu wykorzystania potencjału tematu dla rozwoju gospodarczego regionu; turystyka kulturowa posiada wymierny wpływ na gospodarkę regionu [Mikos von Rohrscheidt 2009, s. 89-90] – szlaki wykorzystują i zwiększają popyt na regionalny potencjał kulturowy, zwiększając jednocześnie rentowność infrastruktury i pakietów ofert spędzania wolnego czasu;

g) *funkcja dywersyfikująca ruch turystyczny w przestrzeni* – wprowadzenie do przestrzeni tematycznego szlaku kulturowego może przyczynić się do zróżnicowania ukierunkowania ruchu turystycznego i ograniczenie jego dotychczasowej kanalizacji. Działania takie przyczyniają się również do zróżnicowania oferty turystycznej regionu, tym samym zwiększenia jego atrakcyjności;

Szlaki regionalnego dziedzictwa mają więc za zadanie sterowanie natężeniem ruchu turystycznego, które obejmuje, oprócz wymienionych powyżej funkcji, również podstawowe funkcje turystycznych systemów linearnych, jak: krajoznawstwo – udostępnianie walorów (kulturowych i przyrodniczych), rekreację oraz stymulowanie kierunków rozpraszania się turystów [Stasiak 2007, s. 49-50; Mikos von Rohrscheidt 2010, s. 20].

Historyczne, kulturowe i społeczne uwarunkowania powstania Szlaku Gryfitów na Pomorzu Zachodnim

Według definicji Ministerstwa Edukacji Narodowej z 1995 r. dziedzictwem kulturowym nazywamy spuściznę dorobku kulturowego w sferze materialnej i duchowej. Poznawanie własnej kultury sprzyjać ma więc jej ochronie, kształtowaniu i pomnażaniu [za: Wojciechowska 2003, s. 152].

W wielu regionach Polski od wielu lat obserwuje się prawdziwy renesans „lokalności", polegający na wzroście zainteresowania historią, tradycjami i krajobrazem (przyrodniczym i kulturowym) własnej „małej ojczyzny". Zjawisko to widoczne jest obecnie ze szczególnym natężeniem na obszarach, których skomplikowana historia i zmiany ludnościowe po drugiej wojnie światowej nie pozwoliły na wykształcenie się stabilnego poczucia tożsamości i identyfikacji społeczeństwa z zamieszkiwanym przez nie terytorium (wraz z bagażem jego dziedzictwa). Do takich regionów należy z pewnością Pomorze Zachodnie (utożsamiane z administracyjnym obszarem województwa zachodniopomorskiego), które stanowi część historycznego Księstwa Pomorskiego, rządzonego przez ponad pięć stuleci przez książąt z dynastii Gryfitów. To właśnie zachowane dziedzictwo (obiekty, tradycje czy ślady działalności) pomorskich władców stały się rdzeniem projektu nowego produktu turystycznego –tematycznego Szlaku Gryfitów.

Historyczne uzasadnienie powstania Szlaku Gryfitów

Trudno, nawet w przybliżeniu, jednoznacznie wskazać czas, kiedy na terenach położonych „przy morzu" (stąd nazwa regionu – Pomorze) rozpoczął się okres władzy dynastii książęcej spod znaku gryfa. Po raz pierwszy pieczęci z wizerunkiem tego mitycznego

stworzenia użyto za panowania księcia Kazimierza II Dymińskiego w 1193 r., jednakże już znacznie wcześniej (bo w połowie XI w.) dokumenty wspominają dynastię książęcą na pomorskim tronie [Rymar 1995, s. 31]. W różnej konfiguracji, zależnej od podziałów samego Księstwa, Gryfici rządzili terenami od ujścia rzeki Wisły na wschodzie aż po doliny rzek Reknitz i Warnow na terenach dzisiejszej Meklemburgii i Pomorza Przedniego (Niemcy) na zachodzie. Na przestrzeni ponad pięciu wieków ich rządów przez scenę polityczną Księstwa Pomorskiego przewinęło się ponad trzysta osób (książąt, księżne, księżniczki oraz ich dzieci i wnuki), z których część zajmowała bardzo wysokie pozycje społeczne daleko poza granicami Pomorza. Głównym centrum politycznym i logistycznym dynastii przez wiele wieków był zamek w Szczecinie, wielowiekowej stolicy Księstwa Pomorskiego.

Książęta pomorscy z dynastii Gryfitów byli głównymi twórcami sukcesów regionu, tak na arenie regionalnej, jak i ogólnoeuropejskiej. To nim Pomorze zawdzięcza m.in. włączenie w krąg chrześcijańskich krajów Europy w XII w (dwie misje chrystianizacyjne biskupa Ottona z Bambergu – w 1124 i 1128 r.), a także wprowadzenie reformacji w 1534 r. Gryfitom region zawdzięcza również rozwój handlu i wielowiekowy związek z Ligą Hanzeatycką, co przełożyło się na rozwój dużych ośrodków miejskich, jak Szczecin, Stralsund, Greifswald, Wolgast, Słupsk, Stargard czy Kołobrzeg. Rozwój Pomorza jako zwartego i zjednoczonego państwa następował kilkukrotnie, głównie za sprawą rządów Barnima I (XIII w.) i Bogusława X Wielkiego (XV-XVI w.). W historii regionu pozytywnie zapisali się również m.in. Eryk Pomorski (przez pewien czas w XV w. był królem Unii Kalmarskiej w trzech skandynawskich krajach – Danii, Norwegii i Szwecji), Barnim IX (książę szczeciński) i Filip I (książę wołogoski) – ojcowie pomorskiej reformacji, a także Filip II, wielki mecenas sztuki i zleceniodawca jednej z pierwszych w Europie szczegółowych map regionalnych – Wielkiej Mapy Księstwa Pomorskiego Eilharda Lubinusa z XVII w. Książęta pozostawili po sobie bogatą spuściznę kulturową i architektoniczną, która jedynie w niewielkiej części ocalała do czasów współczesnych. Liczne wojny (w tym najbardziej dotkliwe – wojna trzydziestoletnia w XVII w. i druga wojna światowa w XX w.), choroby, pożary i zmiany ludnościowe przyczyniły się do znacznego zniszczenia elementów dziedzictwa Gryfitów (zwłaszcza w regionie Pomorza Zachodniego).

O ile początek dynastii ginie w mrokach dziejów XI i XII-wiecznego Pomorza, o tyle koniec panowania Gryfitów możemy wskazać jednoznacznie. Ostatni książę – Bogusław XIV zmarł bezpotomnie w 1637 r., w czasie trwania wojny trzydziestoletniej. Na krótko przed śmiercią musiał znosić uciążliwości okupacji wojsk cesarskich Wallensteina oraz przyjąć bez możliwości obrony protektorat króla Szwecji. Na mocy układu z Grimnitz z 1529 r. terytoria Księstwa Pomorskiego zostały przyznane brandenburskiemu rodowi Hohenzollernów, a następnie podzielone pomiędzy Brandenburgię i Szwecję. Licząca ponad 500 lat bogata historia Gryfitów dobiegła końca.

Społeczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju Szlaku Gryfitów na Pomorzu

Funkcjonowanie w przestrzeni geograficznej regionu produktu, który w sposób przemyślany i zorganizowany wykorzystuje elementy regionalnego dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego, przyczynia się do znacznego wzrostu prestiżu regionu i związanego z nim poczucia dumy jego mieszkańców. Potrzeba zaistnienia regionu w przestrzeni turystycznej, jak również jego konkurencyjności jest szczególnie widoczna w dobie silnego i bardzo agresywnego procesu globalizacji. Wytwory kultur regionalnych czy lokalnych coraz częściej wchłaniane są przez kulturę masową, która wyznacza trendy i kreuje kariery lokalnych obyczajów [Wojciechowska 2003, s. 153-154]. Społeczeństwa odczuwają jednak potrzeby odrębności, poczucia zakorzenienia w historii, krajobrazie i uwarunkowaniach społecznych, nawet jeśli pielęgnować mają dziedzictwo, które zostało przez nich otrzymane (zastane, odziedziczone), jak ma to miejsce np. w przypadku Pomorza Zachodniego.

Na badanym obszarze funkcjonują już od kilku lat tematyczne szlaki kulturowe, będące w różnym zakresie fragmentami międzynarodowych szlaków dziedzictwa kulturowego. Są to Europejski Szlak Gotyku Ceglanego, Pomorski Szlak Cysterski (będący częścią europejskiej trasy Dróg Kulturowych Rady Europy) oraz Pomorska Droga Świętego Jakuba (będąca częścią wielkiej sieci Dróg Jakubowych w Europie i od 2017 roku Europejskim Szlakiem Kulturowym). Mieszkańcy regionu nie utożsamiają się jednak znacząco z nimi i tylko w nieznacznym stopniu identyfikują szlaki z dziedzictwem kulturowym Pomorza Zachodniego. Potwierdzają to badania ankietowe, które autor przeprowadził w 2015 r. na próbie około 300 osób z terenów całego województwa, którzy świadomie i systematycznie odbywają podróże kulturowe (indywidualnie i grupowo) po regionie. Spośród kilkunastu pytań, jakie otrzymały ankietowane osoby jedno z nich dotyczyło wskazań istniejących szlaków jako znaczących dla budowania regionalnej świadomości pomorskiej. Zdaniem użytkowników jedynie Europejski Szlak Gotyku Ceglanego w znaczącym stopniu nawiązuje do dziedzictwa kulturowego regionu (46% odpowiedzi twierdzących). Pozostałe, jakkolwiek ważne i budujące przestrzeń turystyczną regionu, nie przedstawiają większego znaczenia w kształtowaniu świadomości regionalnej (Pomorski Szlak Cysterski – 7%, pomorska Droga Świętego Jakuba – 12%) (tab.1). Wartym podkreślenia jest również duży odsetek odpowiedzi wymijającej: „nie wiem".

Tab. 1. Ocena istniejących na Pomorzu Zachodnim tematycznych szlaków kulturowych pod kątem ich odniesienia do dziedzictwa regionu

Szlak kulturowy	**Czy tematyczny szlak kulturowy reprezentuje elementy dziedzictwa kulturowego Pomorza Zachodniego?**		
	TAK	NIE	NIE WIEM
Europejski Szlak Gotyku Ceglanego	46%	25%	29%
Pomorski Szlak Cysterski	7%	61%	32%
Pomorska Droga Świętego Jakuba	12%	19%	69%

Źródło: opracowanie własne, na podstawie badań ankietowych.

Trudno obecnie jednoznacznie wskazać przyczyny takiego stanu rzeczy. Być może winę ponosi brak odpowiedniego przygotowania szlaku jako produktu turystycznego, zbyt słaba promocja i nieodpowiednia wiedza społeczna odnośnie tematyki szlaku? Być może jednak istnieją inne oczekiwania co do wykreowania zwartego szlaku, który swoją tematyką nawiązywać będzie do oryginalnego i unikatowego dziedzictwa pomorskiego. Badania wykazały, że potrzebę taką widzą nie tylko regionalne władze samorządowe, ale również turyści i sami mieszkańcy Pomorza. We wspomnianej ankiecie zapytano również o propozycję szlaku, który zdaniem respondentów korespondowałby tematyką z faktycznym dziedzictwem kulturowym regionu. Tym razem badania dokonano na próbie 650 osób (z czego 350 osób pochodziło spoza terenów Pomorza Zachodniego, a nawet z zagranicy). Odpowiedzi nie były zaskakujące, a z największą liczą wskazań (79%) dominowała propozycja budowy Szlaku Gryfitów[3] (często respondenci ujmowali to jako Szlak śladem Gryfitów, Szlak Książąt Pomorskich, Szlak Książęcy Gryfitów) (tab.2).

[3] Respondenci proszeni byli o wskazanie trzech propozycji szlaków, których tematyka nawiązywałaby do dziedzictwa kulturowego Pomorza Zachodniego. Wyniki wskazań obejmują zatem wszystkie odpowiedzi.

Tab. 2. Propozycje powołania tematycznych szlaków kulturowych odnoszących się do dziedzictwa Pomorza Zachodniego i tożsamości regionu

Propozycja tematycznego szlaku kulturowego	Odsetek wskazań jako kluczowego w nawiązaniu do dziedzictwa kulturowego Pomorza Zachodniego
Szlak Gryfitów	79%
Szlak Pomorskich Rodów Rycerskich i Szlacheckich	54%
Szlak militarny II wojny światowej	51%
Szlak rybacki	49%
Szlak legend pomorskich	43%
Szlak Misji Chrystianizacyjnej Ottona z Bambergu	40%
Szlak kulinarny Pomorza	38%
Szlak średniowiecznych zakonów rycerskich	28%
Szlak kamiennych kościołów	19%
Szlak Wikingów	11%

Źródło: opracowanie własne.

Istnieje zatem społeczna potrzeba powołania do istnienia oznakowanego, realnego Szlaku Gryfitów, który wypełniłby lukę sztandarowego produktu turystyki regionalnego dziedzictwa kulturowego. Przy współpracy z samorządem województwa zachodniopomorskiego oraz regionów sąsiednich, licznymi organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami, jak również samymi mieszkańcami, w 2016 r. rozpoczęto prace nad budową nowego produktu turystycznego na Pomorzu Zachodnim – Szlaku Gryfitów.

Szlak Gryfitów jako nowy produkt turystyki dziedzictwa kulturowego regionu

Jak podkreślają niemal wszyscy badacze, sukces na rynku turystyki kulturowej będą odnosiły głównie te miejscowości, regiony, miejsca, które zaoferują atrakcyjny i dopasowany do odbiorcy produkt [za: Szczepanowski 2015, s. 128-129]. Bez względu jednak na to, jak rozległy jest region i jak bogaty jest zestaw atrakcji towarzyszących, zawsze podstawowym kryterium sukcesu produktu turystyki kulturowej będzie autentyczne, oryginalne dziedzictwo, które dostarcza przeżyć, emocji i wrażeń, których poszukują jego odbiorcy [Gaweł 2011, s. 153]. Głównym celem tematycznych szlaków kulturowych i szlaków dziedzictwa jest prezentacja dorobku kulturowego regionu, która realizowana jest dzięki łączeniu obiektów lub miejscowości we wspólny wątek. Stanowią zatem oryginalny rodzaj oferty, różniący się od wielowątkowych i wieloaspektowych ofert regionalnych, gwarantują obiektywną autentyczność kulturowego dziedzictwa, jak również pełnią funkcje edukacyjno-poznawcze. Jak twierdzą Merski i Kościelniak [2005, s. 61] turystyka uprawiana na szlakach kulturowych uczy umiejętności wyboru tego, co z dóbr kultury jest najcenniejsze i najbardziej wartościowe oraz dostarcza emocji wyższego rzędu, kształtowanych za sprawą czynnego uczestnictwa w kulturze regionalnej.

Szlak Gryfitów jest propozycją spójnego tematycznie systemu turystyki kulturowej, który łączy miejsca, obiekty lub wydarzenia związane, choćby w części, z historią Pomorza i panującego przez niemal 500 lat książęcego rodu Gryfitów. Obejmuje zatem tereny należące dziś częściowo do Niemiec (wschodnia część Meklemburgii-Pomorza Przedniego) oraz Polski (województwo zachodniopomorskie oraz pomorskie). Nie można również pominąć wpływów, jakie książęta pomorscy wywarli na kraje ościenne, gdzie również pojawiają się obiekty związane z Gryfitami (np. Brandenburgia w Niemczech, Skania w Szwecji czy Zelandia w Danii). Aby jednak taki szlak zaistniał w przestrzeni geograficznej i turystycznej

regionu, powinna zostać wypracowana odpowiednia jego koncepcja i funkcjonowanie, jako nowego produktu turystyki kulturowej [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010, s. 138]. Szlak powinien nie tylko zostać realnie wytyczony w terenie, posiadać własne logo, drogowskazy czy tablice informacyjne, ale przede obiekty (lub miejsca) muszą być dostępne do zwiedzania, a zainteresowany potencjalny użytkownik powinien mieć dostęp do informacji, przewodników oraz możliwości zwiedzania.

Do najważniejszych celów interpretacji i prezentacji dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego na Szlaku Gryfitów, oprócz znaczącego wzrostu osobistego doświadczenia uczestników, zwiększenia powszechnego szacunku oraz zrozumienia wagi miejsc i obiektów z tym dziedzictwem związanych, należy również budzenie i rozwijanie dalszego nim zainteresowania oraz samodzielnego poszukiwania jego wartości i znaczeń. We właściwym pojmowaniu dziedzictwa oraz kształtowaniu i doświadczaniu emocji, a także wiedzy z nim związanych, w dużej mierze pomocą służy odpowiednia narracja. To właśnie ona odgrywają kluczową rolę w zrozumieniu *genius loci* miejsca, tak często narażonego na postępującą globalizację i wzrost tempa życia (w tym także podróżowania). Narracyjność szlaków kulturowych (a zwłaszcza szlaków dziedzictwa kulturowego) jest jedną z ich najbardziej charakterystycznych cech. Ponadto, jest we współczesnej turystyce elementem pożądanym, zwiększającym atrakcyjność miejsca (regionu, szlaku) i eksponującym unikatowość i oryginalność interpretowanego miejsca. Opowieść pozwala na łączenie ze sobą obiektów szlaku, bez konieczności fizycznego poprowadzenia i oznakowania drogi pomiędzy nimi. Dobrze przygotowana i odpowiednio przekazana narracja prowadzi turystę, czy innego użytkownika szlaku, według zaplanowanego klucza przez historię i geografię regionu. W takim przypadku nie ma miejsc mało istotnych, które można byłoby pominąć przy organizowaniu szlaku. Każdy element jest bowiem częścią całości, opowieści. Jakikolwiek brak powoduje wyrwę w ciągłości narracji, co wiąże się ze spadkiem jakości szlaku i zanikiem zainteresowania wśród jego użytkowników.

Zachowane dziedzictwo Gryfitów jako rdzeń nowego produktu turystyki kulturowej

Budowa i kształtowanie nowego produktu turystyki kulturowej – Szlaku Gryfitów, została zaplanowana na kilka etapów. Pierwszy z nich rozpoczął się w połowie 2016 roku a jego głównym pomysłodawcą i realizatorem jest Wydział Turystyki i Gospodarki Przestrzennej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego. Założeniem tego etapu jest stworzenie współpracującej sieci miejsc (obiektów), związanych z podjętą tematyką szlaku. Są to zatem miejsca, w których istnieją lub istniały rezydencje książęce, które odegrały ważną rolę w kształtowaniu państwa Gryfitów, które łączą się z postaciami książąt (osobiście lub poprzez wydarzenie, opowieści lub legendy). Należy przy tym dodać, że na tym etapie prac, wybór obiektów i ich waloryzacja ograniczyły się do terenu województwa zachodniopomorskiego (w dalszych etapach przewidziane są podobne prace na terenie województwa pomorskiego oraz Niemiec, Danii i Szwecji).

W celu wyboru miejsc na szlaku oraz ich przystosowania do roli rdzenia (motoru napędowego) nowego produktu turystycznego, zastosowano metodę oceny waloryzacyjnej potencjału turystyczno-kulturowego zasobów związanych z dynastią Gryfitów na Pomorzu Zachodnim[4], jak również analizę wskazań eksperckich (historyków, kulturoznawców,

[4] Analizę waloryzacyjną autor przeprowadził metodą bonitacji punktowej z uwzględnieniem szeregu kryteriów zaproponowanych przez A. Mikosa von Rohrscheidta [2010, s. 92] do oceny potencjału turystyczno-kulturowego regionu i uzupełnionych o własne kryteria, dostosowujące metodę do specyfiki regionu Pomorza Zachodniego. Metoda, jakkolwiek obciążona pewnym ładunkiem subiektywizmu, jest obecnie najczęściej stosowaną metodą w waloryzacji, co ułatwia porównywanie wyników. Badania te zostały przeprowadzone w listopadzie 2016 r. podczas prac wstępnych określania potencjału projektowanego Szlaku Gryfitów. Autor pozwala sobie na odwołanie się do tych analiz na potrzeby niniejszego artykułu, choć nie zostały one jeszcze opublikowane, a wykonano je na użytek wewnętrzny Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego.

geografów i osób odpowiedzialnych za rozwój turystyki w regionie). Analizy te pozwoliły na wskazanie (wyróżnienie) następujących obiektów (miejsc), które uznano za główną oś powstającego szlaku (tab.3):

Tab. 3. Miejscowości i elementy (obiekty, miejsca, legendy, wydarzenia) ważne dla przebiegu trasy budowanego Szlaku Gryfitów

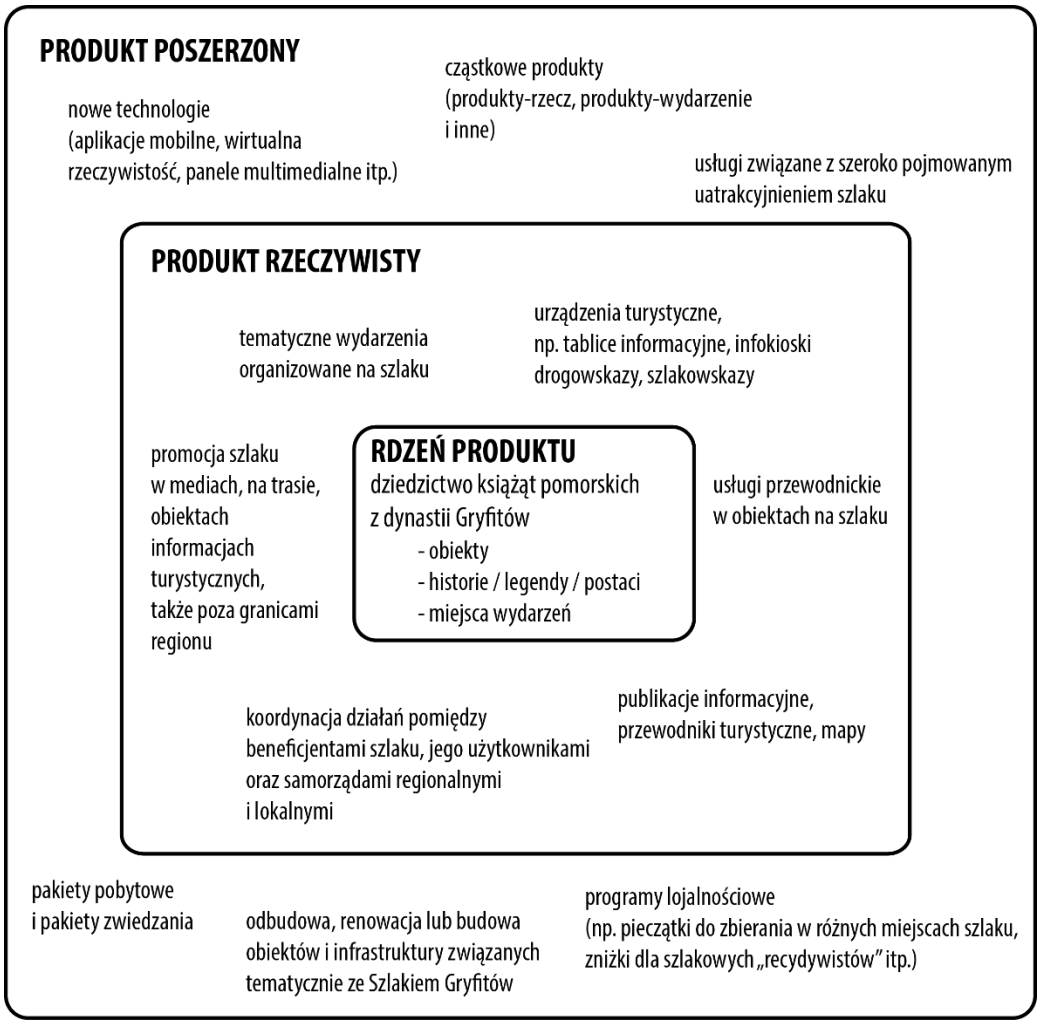
lp.	miejscowość	obiekt/wydarzenie/postać/legenda
1	Szczecin	a) Zamek Książąt Pomorskich b) pomnik księcia Bogusława X i jego żony Anny Jagiellonki c) krypta książęca w Katedrze św. Jakuba Apostoła d) miejsce po kościele Mariackim e) miejsce po zamku książęcym Oderburg
2	Szczecin-Dąbie	a) Pałacyk Myśliwski – dawna siedziba książęca
3	Żelisławiec	a) legenda o gryfach
4	Kliniska	a) lipa Anna b) legenda o spotkaniu Anny Jagiellonki z Bogusławem X
5	Sowno	a) ołtarz książęcy i ambona w kościele św. Marii Magdaleny b) epitafium błazna książęcego c) legenda o błaźnie Mikołaju
6	Kamień Pomorski	a) osiedle katedralne wraz z konkatedrą – miejsce spoczynku książąt pomorskich b) krypta książęca c) obiekty fundacji ostatniego z rodu Gryfitów – Ernesta Bogusława de Croya
7	Golczewo	a) pozostałości zamku biskupów kamieńskich i książąt pomorskich
8	Trzebiatów	a) pałac, dawny klasztor i siedziba fundacji wdów książęcych b) kaplica Świętego Ducha – miejsce wprowadzenia przez książąt reformacji na terenie Pomorza
9	Roby	a) ołtarz fundacji księżnej Anastazji
10	Kołbacz	a) dawny klasztor cysterski – miejsce spoczynku książąt pomorskich
11	Darłowo	a) Zamek Książąt Pomorskich b) krypta grobowa Eryka Pomorskiego w kościele NMP c) legendy związane z Erykiem Pomorskim
12	Szczecinek	a) zamek książęcy – dawna oprawa wdowia dynastii Gryfitów b) zjazdy książęce podczas wojny polsko-krzyżackiej
13	Koszalin	a) Zamek Książąt Pomorskich – pozostałości b) Park Książąt Pomorskich

Źródło: opracowanie własne (na podstawie waloryzacji zasobów szlaku pod kątem ich znaczenia dla Szlaku Gryfitów)

Każdy z wybranych obiektów (miejsc) został następnie przeanalizowany pod kątem potencjału narracyjnego. Istotą było wskazanie ich znaczenia dla Szlaku Gryfitów oraz wskazania kierunków narracji, powiązania ich w spójny system łącznie z wydarzeniami, datami i postaciami (tu głównie książętami spod znaku Gryfa). W tym celu, dla wszystkich wyodrębnionych miejsc, został opracowany tzw. sylabus miejsca (pojęcie wprowadzone przez dr. hab. Armina Mikosa von Rohrscheidta dla potrzeb narracji przewodników turystyki miejskiej). Jego wprowadzenie wiązało się zatem z wprowadzeniem kryteriów branych pod uwagę przy ocenie i analizie potencjału narracyjnego. Dla szlaku Gryfitów były to następujące kryteria:

A. Zgodność miejsca z tematyką szlaku – jego znaczenie dla istoty narracji tematycznej na szlaku kulturowym – ważne obiekty, elementy nawiązujące do dynastii Gryfitów (wydarzenia, tablice, epitafia, grobowce, kaplice, pozostałości przedmiotów codziennego użytku, strojów, wyposażenia wnętrz, mapy, obrazy, itp.)
B. Okres funkcjonowania obiektu na tle dziejów dynastii Gryfitów
C. Postaci związane z obiektem
   a) pierwszoplanowe – należące bezpośrednio do członków rodziny książęcej i związane fizycznie (lub poprzez opowieści) z danym miejscem
   b) drugoplanowe – postaci nie będące członkami rodu Gryfitów, ale z nimi bezpośrednio związane (np. poprzez zależności funkcyjne, koligacje rodzinne itp.); również postaci z rodu Gryfitów, ale związane pośrednio z miejscem (np. poprzez wydarzenia lub legendy)
   c) inne – postaci nie będące Gryfitami i nie związane bezpośrednio z miejscem, ale będące ważnym elementem opowieści, częścią narracji szlaku
D. Narracja podstawowa – element, wokół którego kreowana jest narracja miejsca, formy i sposób interpretacji (istniejące i potencjalne)
E. Narracja uzupełniająca – elementy poboczne, które uzupełniają podstawową treść historyczną i kulturową, związaną z miejscem; narracja uzupełniająca tworzy wraz z narracją podstawową tematyczną całość, nie odbiega od tematu ani nie buduje narracji wokół zupełnie niezwiązanych z tematem wydarzeń oraz postaci;
F. Narracja dla zainteresowanych – skierowana dla osób mocno zaangażowanych w treść merytoryczną szlaku, zainteresowanych pogłębieniem wiedzy na temat dynastii Gryfitów oraz realizujących działania edukacyjne
G. Narracja specjalistyczna – skierowana do historyków, historyków sztuki, profesjonalistów, związanych z tematyką szlaku.
H. Anegdoty, legendy, ciekawostki nawiązujące do miejsca lub postaci związanych z obiektem
I. Daty historyczne, ważne z punktu widzenia tematyzacji szlaku
J. Wydarzenia współczesne bazujące na tematyce szlaku i nawiązujące do historycznych dat i wydarzeń – elementy produktu turystyki eventowej
K. Nawiązanie do innych postaci/wydarzeń/miejsc na Pomorzu, będących elementem Szlaku Gryfitów
   a) powiązania I rzędu – silne powiązanie z postaciami/wydarzeniami/miejscami; określenie kierunku kontynuacji narracji podstawowej i uzupełniającej
   b) powiązania II rzędu – powiązania z postaciami/wydarzeniami/miejscami jedynie w narracji uzupełniającej
   c) powiązania III rzędu – powiązania z postaciami/wydarzeniami/miejscami poprzez wskazanie możliwości kontynuacji tematyki szlaku, bez ciągłości narracji, a jedynie dla wskazania związku z tematyką (np. poprzez bliskość miejsca, luźne powiązania z legendami, opowieściami itp.)
L. Związek z innymi szlakami tematycznymi na Pomorzu (Pomorską Drogą Świętego Jakuba, Szlakiem Cystersów, Europejskim Szlakiem Gotyku ceglanego, Szlakiem Joannitów i Templariuszy, Szlakiem Świętego Ottona z Bambergu i innymi)

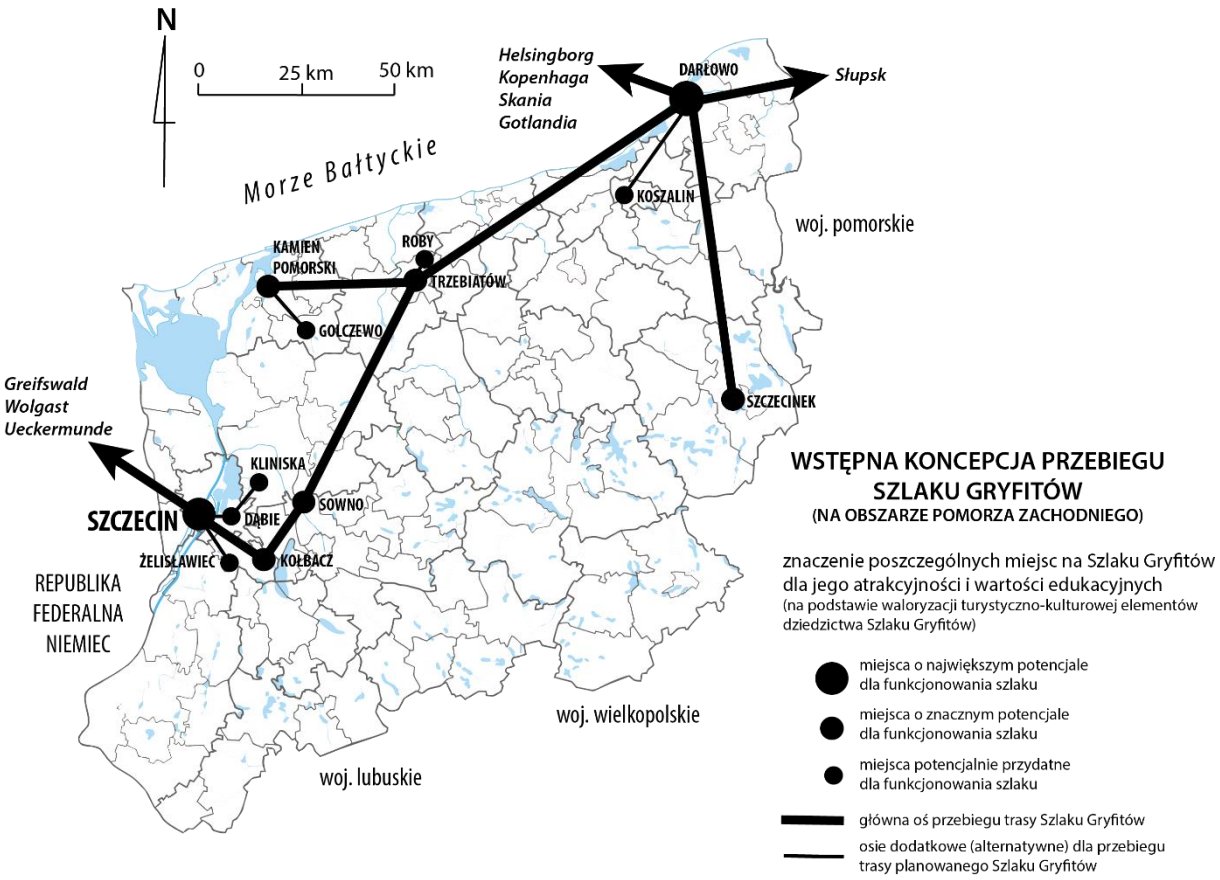
Tak wyodrębnione i zwaloryzowane miejsca tworzą obecnie trzon (rdzeń) powstającego Szlaku Gryfitów (ryc.1). Zgodnie z zasadą kreowania produktu turystycznego [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010, s. 70] wokół niego stopniowo realizowane są zadania i budowane elementy produktu rzeczywistego i poszerzonego. Ich wybór i ocena waloryzacyjna następuje głównie poprzez liczne spotkania i konsultacje społeczne m.in. z organizacjami pozarządowymi, Lokalnymi Grupami Działania, właścicielami lub gestorami obiektów wpisujących się w tematykę szlaku oraz potencjalnymi użytkownikami szlaku.

Ryc.1. Struktura projektowanego produktu turystycznego – Szlaku Gryfitów
Źródło: opracowanie własne wg. Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk [2010, s. 161]

Co dalej? Rozwój szlaku dziedzictwa jako produktu dywersyfikującego ruch turystyczny regionu

Nie każdy szlak jest od razu produktem. Aby tak się stało, konieczna jest jego komercjalizacja, przygotowanie gotowej do sprzedaży oferty, skierowanej do konkretnego odbiorcy lub segmentu odbiorców, która zaspokoi określone jej potrzeby i oczekiwania. Oprócz samej idei i koncepcji tematycznej Szlaku Gryfitów wypracowywana jest obecnie koordynacja działań wielu podmiotów zainteresowanych swoim udziałem w produkcie i będących potencjalnymi producentami produktów cząstkowych (ryc.2). Niezbędne staje się również połączenie nowego szlaku z istniejącymi już w przestrzeni innymi tematycznymi systemami, które od kilku lat stały się już rozpoznawalnym elementem przestrzeni turystycznej regionu, jak np. Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba czy Szlakiem Cysterskim (tym bardziej, że istnieją związki pomiędzy tematami wspomnianych szlaków).

Ryc. 2. Wstępna koncepcja przebiegu Szlaku Gryfitów na obszarze Pomorza Zachodniego (województwa zachodniopomorskiego)
Źródło: opracowanie własne.

Jakie są zatem oczekiwania kreatorów produktu turystycznego – Szlaku Gryfitów oraz jego potencjalnych użytkowników, związane z wprowadzeniem systemu bazującego na elementach dziedzictwa historyczno-kulturowego Pomorza?
W tym celu poproszono o wypowiedzenie się na ten temat grupę 120 osób, zaangażowanych w powstanie nowego szlaku kulturowego na Pomorzu Zachodnim i potencjalnych użytkowników turystyki kulturowej w regionie (przedstawicieli samorządów, organizacji NGO, LGD oraz turystów systematycznie i świadomie wędrujących szlakami kulturowymi w Polsce i poza jej granicami). Wśród odpowiedzi wyraźnie wyróżniają się oczekiwania wzrostu świadomości atrakcyjności turystycznej Pomorza wśród przyjezdnych, wzrostu zainteresowania własnym dziedzictwem wśród mieszkańców regionu oraz zwrócenie uwagi na inne cele destynacji turystycznej, nie związane z masową turystyką wypoczynkową nad morzem czy pojezierzach (z którą kojarzony jest region Pomorza Zachodniego). Widoczne są również oczekiwania odnośnie do zmian w sezonowości gospodarki turystycznej w regionie, silnie zaznaczającej się zwłaszcza w strefie nadmorskiej. Zestawienie wszystkich odpowiedzi ukazano w tabeli (tab.4).

Tab. 4. Oczekiwania dotyczące rozwoju ruchu turystycznego na Pomorzu Zachodnim po wprowadzeniu nowego produktu turystyki kulturowej – Szlaku Gryfitów

Lp.	**Oczekiwania dotyczące rozwoju ruchu turystycznego na Pomorzu Zachodnim, w związku z wprowadzeniem do przestrzeni nowego produktu turystycznego – Szlaku Gryfitów**	**odsetek respondentów**
1	wzrost liczby i jakości elementów infrastruktury i zagospodarowania turystycznego w miejscowościach na szlaku	21%
2	wzrost zainteresowania turystyką kulturową (historyczną)	12%
3	wzrost liczby turystów w regionie Pomorza Zachodniego	8%
4	wzrost świadomości atrakcyjności turystycznej Pomorza Zachodniego wśród turystów przyjeżdżających do regionu	72%
5	wzrost zainteresowania własnym dziedzictwem wśród mieszkańców regionu	52%
6	dywersyfikacja głównych strumieni ruchu turystycznego w regionie	67%
7	odciążenie mocno nasyconej przestrzeni turystyki wypoczynkowej w strefie nadmorskiej	49%
8	wzrost zainteresowania miejscami (miejscowościami) dotychczas pomijanymi przez ruch turystyczny	27%
9	wzrost zainteresowania kreowaniem nowych produktów cząstkowych, związanych ze szlakiem i wpływających na rozwój całości jako zintegrowanego produktu turystyki kulturowej Pomorza Zachodniego	36%
10	dywersyfikacja gospodarki oraz większe uniezależnienie się zatrudnienia w sektorze turystyki od sezonowości	65%

Źródło: opracowanie własne (na podstawie wywiadów eksperckich i badań ankietowych).

Podsumowanie i wnioski

Jednym z najważniejszych wyzwań współczesnej turystyki kulturowej jest aktywne dostosowanie się do zmieniających się potrzeb społecznych nie tylko w zakresie spędzania czasu wolnego i rekreacji, ale również identyfikacji własnej tożsamości i stymulowania rozwoju regionalnego. Coraz częściej powstają więc markowe produkty turystyczne, których rdzenie tworzą elementy lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego lub przyrodniczego.

Pomorze Zachodnie to wyjątkowy region ze względu na skomplikowaną historię, której ciągłość została gwałtownie przerwana poprzez niemal całkowitą wymianę ludności po 1945 r. Zdaniem Rogackiego [2003, s. 26] w tak krótkim czasie zmiany tego typu nie miały miejsca nigdzie we współczesnej Europie. W ciągu 5-7 lat (1945-1952) na omawiany obszar napłynęło około miliona osób z różnych terenów Polski, co spowodowało wykształcenie się zupełnie nowej świadomości regionalnej [za: Głąbiński 2008, s. 16-17]. Nie pozostało to bez wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny regionu, a przestrzeń turystyczna kształtowana była jedynie w kierunku uwarunkowań przyrodniczych i dostępu do Morza Bałtyckiego. Odradzające się po 1989 roku procesy kształtujące tożsamość regionalną przyczyniły się na Pomorzu Zachodnim do poczucia „wtórnego" zakorzenienia się w regionie [m.in. Mazur 2000, s. 31-35]. Polega ono m.in. na przyjęciu wartości znajdujących się w otaczającym człowiek środowisku (w tym również wartości dziedzictwa historycznego) poprzez proces edukacji i asymilacji przestrzeni. Niezwykle ważnym jest przy tym wskazywanie, że krajobrazowe otoczenie przyrodnicze i kulturowe posiada różnorodne treści historyczne i jest niezastąpionym elementem identyfikującym region i kształtującym tożsamość jego mieszkańców [Bednarek 2000, s. 54-59].

Szlak Gryfitów, w założeniu jego twórców, ma stać się pierwszym szlakiem kulturowym na Pomorzu Zachodnim, ściśle nawiązującym do historycznego dziedzictwa regionalnego. Jak wskazują przytaczane w niniejszym artykule badania, odpowiada

on również na oczekiwania i zapotrzebowania samych mieszkańców, jak również dużej części odwiedzających region turystów. Jest również odpowiedzią na założenia działalności samorządów lokalnych, których strategie rozwoju uwzględniają w znacznym stopniu rozwój i promocję turystyki kulturowej, jako alternatywy dla istniejących już w regionie innych form spędzania wolnego czasu. Jego zadaniem jest zatem nie tylko kształtowanie świadomości regionalnej i poczucia tożsamości, ale również realny wpływ na rozwój gospodarki turystycznej w regionie, inspirowanie do podejmowania działań na rzecz rozbudowy szlaku, jako zintegrowanego produktu turystycznego, aktywizację lokalnych mieszkańców oraz, w dalszych planach, ponadkulturową integrację transgraniczną pomiędzy Pomorzem Zachodnim (Polska), Meklemburgią (Niemcy) i Skanią (Szwecja).

Szlak Gryfitów, jako planowany nowy produkt turystyki kulturowej, jest obecnie w fazie projektowania, testowania i modyfikowania (etap pozarynkowy, według cyklu życia produktu – [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010, s. 207] i trudno dziś jednoznacznie stwierdzić, jak rozwinie się po wprowadzeniu go na rynek i udostępnieniu użytkownikom. Mając jednak na uwadze duże zainteresowanie powołaniem szlaku wśród decydentów i gestorów obiektów położonych na jego trasie, jak również spore oczekiwania wobec jego funkcjonowania wśród potencjalnych użytkowników, pozwala na optymistyczne prognozy. Po udanym etapie wdrożenia produktu na terenie województwa zachodniopomorskiego, planuje się rozszerzyć zasięg szlaku na całym terenie związanym z dziedzictwem Gryfitów, zarówno po stronie polskiej, jak i niemieckiej. Dodatkowo, w planach jest zaproszenie do współtworzenia szlaku miejsc, oddalonych nieco od omawianego obszaru, lecz silnie związanego historycznie z działalnością pomorskich książąt (np. Skania w Szwecji, część Zelandii w Danii oraz szwedzka wyspa – Gotlandia). Docelowo ukształtowany w ten sposób Szlak Gryfitów, mógłby zostać zgłoszony do uznania go za Europejski Szlak Kulturowy, reprezentujący dziedzictwo jednej z najdłużej panującej w Europie dynastii – książąt spod znaku gryfa.

Bibliografia

Bednarek S. (red.), 2000, *Międzyresortowy program edukacyjny na rzecz ochrony krajobrazu historycznego i właściwego kształtowania przestrzeni przyrodniczej i kulturowej Polski. Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego*, [w:] S. Bednarek (red.) Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole, wyd. DTSK, Wrocław

Buczkowska K., Mikos von Rohrscheidt A. (red.), 2009, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, wyd. AWF Poznań, Poznań

Czajkowski S., 2017, *Turystyka dziedzictwa a proces kontrolowania w zarządzaniu*. „Turystyka kulturowa" nr 1/2017, ss. 134-145

Duda T., Trocińska N., 2015, *Poznaj smak pielgrzymowania – tradycje kulinarne i kreowanie nowych produktów na szlaku Pomorskiej Drogi Świętego Jakuba.* [w:] Włodarczyk, Stasiak (red.) Kultura i turystyka – wokół wspólnego stołu, Łódź

Gaweł Ł., 2011, *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków

Gaweł Ł., 2017, *Dziedzictwo kulturowe w świetle dokumentów strategicznych rozwoju turystyki w Polsce*. „Turystyka kulturowa" nr 1/2017, ss. 56-67

Głąbiński Z., 2008, *Szkolny ruch turystyczno-krajoznawczy jako czynnik kształtowania tożsamości regionalnej*, wyd. Forum Turystyki Regionów, Szczecin

Jędrysiak T, 2008, *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa

Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*. PWE, Warszawa

Kobyliński Z., 2011, *Czym jest, komu jest potrzebne i do kogo należy dziedzictwo kulturowe?* Mazowsze Studia Regionalne, tom. I Analiza i studia, nr 7, Warszawa, s.21-27

Kowalczyk A., 2008, *Turystyka kulturowa jako czynnik kształtujący konkurencyjność regionów*, [w:] G. Gołembski (red.) Turystyka jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w dobie globalizacji, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, s. 39-52

Lipińska I., 2011, *Turystyka dziedzictwa kulturowego – wybrane aspekty ochrony prawnej parku kulturowego*. „Turystyka Kulturowa" nr.3/2011, ss. 14-27

Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, Turyzm 5 (2), Łódź, s. 87-103

Mazur Z., 2000, *Dziedzictwo wyłączne, podzielone, wspólne.* [w:] Z. Mazur (red.) Wspólne dziedzictwo? Ze studiów nad stosunkiem spuścizny kulturowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Instytut Zachodni, Poznań

Merski J., Kościelniak J., 2005, *Szlaki turystyczne i ich rola w upowszechnianiu kultury*, [w:] Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J.W. Sienkiewicz (red.) Turystyka jako dialog kultur, Wyd. WSE, Warszawa, s. 61

Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, wyd. Millenium, Gniezno

Mikos von Rohrscheidt A., 2009, *Region jako cel współczesnej turystyki kulturowej*, „Folia Turistica" nr 21, 2009, s. 71-94

Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, wyd. Proksenia, Kraków

Mikos von Rohrscheidt A., 2012, *Coordination of tourist thematic routes – analysis of selected Polish and European Systems*, „Turystyka kulturowa" nr 1/2012, s. 97-121

Ngamsomsuke W., Hwang T., Huang C., 2011, *Sustainable Cultural Heritage Tourism Indicators*. International Conference on Social Science and Humanity IPEDR vol.5 (2011), Singapore, ss. 516-520

Orzechowska-Kowalska K., 2003, *Zasady tworzenia Europejskich Szlaków Kulturowych*, Turyzm, 13 (2), s. 69-78

Orzechowska-Kowalska K., 2014, *Europejskie Szlaki Kulturowe Rady Europy w Polsce*, Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu, nr 46, s. 112-118

Owsianowska S., Banaszkiewicz M., 2015, *Trudne dziedzictwo a turystyka. O dysonansie dziedzictwa kulturowego*. „Turystyka kulturowa" nr 11/2015, ss. 6-25

Parzonko A., 2010, *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju turystyki regionów – na przykładzie Kurpiowszczyzny*, [w:] Orłowski D., Puchnarewicz E. (red.) Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce, wyd. WSTiJO, Warszawa

Puczkó L., Ratz T., 2007, *Trailing Goethe, Humbert and Ulysses; Culture Routes in Tourism*, [w:] Richards G. (red.) Cultural Tourism. Global and Local Perspectives, The Haworth Hospitality Press, Nowy Jork

Rogacki H., 2003, *Przesunięcia w strukturze i hierarchii miast województwa zachodniopomorskiego w latach 1810-2000*, „Przegląd Zachodniopomorski" T. XVIII. Z.4. Rozprawy i Studia, Szczecin

Rosenfeld R.A., 2008, *Cultural and Heritage Tourism*, Municipal Economic Development Tool Kit, Washington, ss.1-14

Rymar E., 1995, *Rodowód książąt pomorskich*, t. 1 i 2, wyd. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Szczecin

Stasiak A., 2007, *Szlaki turystyczne – zagospodarowanie, atrakcja czy produkt turystyczny?* [w:] P. Kuleczka (red.) Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna, materiały konferencyjne, wyd. Zarząd Główny PTTK, Warszawa, s. 45-54

Szczepanowski A., 2015, *Ekonomika turystyki kulturowej*, wyd. Difin, Warszawa

Uglis J., 2010, *Turystyka kulturowa szansą dywersyfikacji oferty turystycznej regionu*, [w:] Orłowski D., Puchnarewicz E. (red.) Turystyka kulturowa a regiony turystyczne w Polsce, wyd. WSTiJO, Warszawa

Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź

Włodarczyk B., 2011, *Procesy kształtujące przestrzeń turystyczną*, „Turyzm" 21/1-2, Łódź, s. 59-66

Wojciechowska J., 2003, *Dziedzictwo kulturowe regionów jako element produktu turystycznego*, [w:] T. Burzyński, M. Łabaj (red.) Turystyka rekreacyjna oraz turystyka specjalistyczna, projekt SAPARD, Warszawa, s. 152-159

The cultural heritage trail as a product identifying local identity and stimulating diversification of tourism activity in the region – on the example of creating Griffin Trail (Western Pomerania)

Key words: cultural tourism, heritage trails, tourist space, Western Pomerania

Abstract:

Thematic cultural routes (including separately described heritage routes) for many years have been an inseparable element of tourist space and cultural landscape of Poland and Europe. They are not only an organized form of heritage protection, but they also shape regional identity and increase the importance and attractiveness of the area in the context of tourism. Their functioning in the public space is often perceived as a manifestation of social and administrative maturity in shaping the image of the region.

Western Pomerania's tourist space is delimited to the greatest degree by the natural values of the region and direct access to the Lakeland area and the Baltic Sea coastline. However, for the past few years, many works have been carried out and undertaken to activate the region in order to restore its identity and build a new image, based on its historical and cultural heritage. The excellent example of such activities, is the creation of a thematic route based on the centuries-long distinction of Pomerania region and its splendor under the rule of Gryffin dynasty dukes. The route has the potential to become a regional flagship product, contributing not only to the strengthening of regional identity, but also to the development of a year-round tourist space, independent of the mass tourist activity spaces in the Lakeland area and the Baltic coast.